

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-52>

УДК 339.92

ТОРГОВЕЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ТУРЕЦЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ

TRADE COOPERATION OF UKRAINE WITH THE REPUBLIC OF TURKEY

Федун Ігор Леонідович

доктор економічних наук, професор,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1012-9970>

Стецько Микола Васильович

доктор економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7728-9178>

Стржельська Ірина Олексіївна

студентка факультету міжнародної торгівлі та права
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8047-514X>

Fedun Igor

State University of Trade and Economics

Stetsko Mykola

West Ukrainian National University

Strzhelska Iryna

State University of Trade and Economics

Стаття присвячена сучасному стану розвитку світового господарства, який характеризується зростанням виробничої та торговельної діяльності, розширенням економічних зв'язків між різними країнами, поглибленням процесів спеціалізації й кооперування виробництва в межах міжнародного поділу праці. У таких умовах міжнародні економічні відносини стали ключовим чинником успішного розвитку національних економік. Зовнішньоекономічна діяльність вважається основним чинником економічного розвитку будь-якої країни. Активізація торгівлі з Турецькою Республікою – є пріоритетом завдань багатьох інституцій (ТПП, МЗС та МЕ). Подібні дослідження вимагають повноцінної статистики й сучасного методичного супроводу. Мета роботи полягає в ґрунтовному дослідженні переваг торговельного співробітництва між Україною й Туреччиною та визначення спроможності і перспектив використання результатів у розробці фундаментальних засад торговельної політики України. Здійснено всебічний порівняльний аналіз показників, котрі відображають зовнішньоторговельну політику й ставлення урядів країн щодо покращення підтримки експортно-імпортних взаємовідносин в Україні та Турецькій Республіці.

Ключові слова: міжнародна торгівля, експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, зовнішньоторговельне сальдо.

The current state of development of the world economy is characterized by the growth of production and trade activities, the expansion of economic ties between different countries, the deepening of processes of specialization and cooperation in production within the framework of the international division of labor. In such conditions, international economic relations became a key factor in the successful development of national economies. Foreign economic activity becomes the main factor of economic development. The activation of trade with the Republic of Turkey is at the top of the tasks of the Chamber of Commerce and Industry, the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Internal Affairs. Such studies require objective statistics and methodical support. The purpose of the work is to study the advantages of trade cooperation between Ukraine and Turkey and to determine the possibilities of using the results in the development of the foundations of Ukraine's trade policy. A comparative analysis of indicators reflecting the foreign trade policy and the attitude of countries to improving export support in Ukraine and

the Republic of Turkey was carried out. The general level of competitiveness of the goods of Ukrainian enterprises in the TR trade markets is evidenced, first of all, by the indicators of the balance of commodity exports and imports in mutual trade: the trade balance, the coefficient of coverage of imports by exports and the «net trade» index. The balance of the trade balance determines the quantitative size of the balance of trade relations, while the coefficient of coverage of imports by exports and the «net trade» index characterize the qualitative state of their balance. Merchandise exports to the Republic of Turkey are important not only from the point of view of obtaining foreign exchange earnings, but also a significant positive balance. The markets of this region are extremely interesting for Ukraine, as Ukrainian-made goods are in demand and competitive in these markets.

Keywords: international trade, export, import, foreign trade turnover, foreign trade balance.

Постановка проблеми. Стратегічне протистояння основних торговельних держав все більше призводить до децентралізованих процесів у міжнародних економічних відносинах в умовах трансформаційних змін, посилені глобальною пандемією, що почалася наприкінці 2019 року, та російським вторгненням в Україну, яке розпочалося в лютому 2022 року.

Зважаючи на це, уряди та неурядові організації повинні продовжувати підтримувати ліквідність економічних агентів, щоб забезпечити поступове відновлення економіки при стабілізації макроекономічної ситуації. Це відкриває можливість розвитку торговельних відносин не тільки з постійними партнерами, а й з новими країнами [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та практичні основи досліджень міжнародних торговельно-економічних відносин між Україною та Туреччиною присвячено роботи зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед них: А. Дугінець [3], Ю. Козак [4], Mikic, M. & Gilbert, J. [6], І. Федун, О. Генералов [7].

Теоретичні основи оцінки двостороннього співробітництва між країнами для порівняльного аналізу шляхом подальшого розвитку стратегічних документів та інструментів привернули увагу в роботах Mikic & Gilbert (2007) та Vlasenko (2019). Однак формулювання та розрахунок підходів до сприяння торгівлі та відповідних економічних пропозицій щодо співпраці між країнами будуть важливими для подальших досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукова мета полягає в тому, щоб сформулювати та розрахувати підходи до сприяння торгівлі та відповідні економічні пропозиції щодо співпраці між країнами.

Формулювання цілей статті. Мета даної статті полягає в дослідженні очікуваних переваг торговельного співробітництва між Україною і Туреччиною й визначення пріоритетів та можливостей використання результатів у розробці основних засад торговельної політики України.

Вклад основного матеріалу дослідження. Зупинимося на головному, що Турецька Республіка є одним із важливих і традиційних торговельних партнерів України в Чорноморському регіоні.

Необхідно зазначити, що в лютому 2022 року в процесі проведення Десятого засідання Стратегічної ради високого рівня поміж Україною й Турецькою Республікою під головуванням Президента України В. Зеленського і Президента Турецької Республіки Р. Ердогана (м. Київ) обидві сторони підписали міжнародну Угоду про вільну торгівлю між урядами України й Турецької Республіки (ТР). Подібна Угода має за мету забезпечити додаткові можливості задля розширення торговельних зв'язків через преференційні умови доступу до ринків товарів. Крім того, положення Угоди відповідають більшості стандартів СОТ й зобов'язанням сторін в даній міжнародній інституції, а також забезпечують поглиблення економічного співробітництва, у тому числі лібералізації ринків товарів та послуг [8].

Маємо підкреслити, що Україна та Туреччина є близькими сусідами та стратегічними партнерами в багатьох галузях промисловості, торгівлі та економіки в цілому. На теперішньому етапі українсько-турецькі відносини можуть бути взірцем для інших країн. Більше того, Турецька Республіка є одним із найбільших торговельних партнерів України, і товарообіг між двома країнами має стійку тенденцію до зростання.

Про загальний рівень конкурентоспроможності товарів підприємств України на ринках торгівлі ТР свідчать, в першу чергу, показники збалансованості товарного експорту та імпорту у взаємній торгівлі і, зокрема – сальдо торговельного балансу, коефіцієнт покриття імпорту експортом, а також індекс «чистої торгівлі». За цих обставин сальдо торговельного балансу визначає кількісний розмір збалансованості торговельних відносин, в той час як коефіцієнт покриття імпорту експортом й індекс «чистої торгівлі» характеризують якісний стан їхньої збалансованості.

Так, сальдо торговельного балансу (СТБ) визначимо як різницю між грошовими надходженнями від експорту і грошовими витратами з імпорту за певний проміжок часу за формулою:

$$\text{СТБ} = \text{Ex} - \text{Im}, \quad (1)$$

де, Ex – загальний обсяг товарного експорту підприємств України до країн Північної Африки;

Im. – загальний обсяг товарного імпорту підприємств України з країн Північної Африки.

Якщо, Ex >, то сальдо додатне і торговельний баланс активний. Якщо, Ex < Im, то в цьому випадку сальдо від'ємне, а торговельний баланс вважається пасивним. Якщо, Ex = Im, то сальдо нульове.

Коефіцієнт покриття імпорту (К покр.) експортом, дає можливість порівнювати країни за станом їх торговельних балансів:

$$\text{К покр.} = \text{Ex} / \text{Im}. \quad (2)$$

Якщо коефіцієнт менший за 1, то в даному випадку торговельний баланс має відповідно від'ємне сальдо. У випадку, якщо коефіцієнт перевищує 1, тоді торговельний баланс, як правило, має позитивне сальдо. У разі, якщо коефіцієнт дорівнює 1, тоді торговельний баланс є нульовим.

Необхідно зазначити, що індекс чистої торгівлі (I ч.т.) показує по кожному виду із товарів (чи товарній групі) рівень перевищення експорту над імпортом (у разі позитивного значення даного індексу) чи рівень перевищення імпорту над експортом (у разі від'ємного значення даного індексу).

Маємо зауважити, що значення «-1» та «+1» відповідно вважаються екстремальними, а інші від'ємні значення відобразять ступінь переважання імпорту над експортом. В свою чергу, інші позитивні демонструватимуть відповідним чином ступінь перевищення експорту над імпортом:

$$I_{ч.т.} = \frac{\text{Ex}_i - \text{Im}_i}{\text{Ex}_i + \text{Im}_i}; -1 < I_{ч.т.} < 1, \quad (3)$$

де, Ex_i – обсяг експорту і-ї (го) продукції, країни, регіону, групи країн;

Im – обсяг імпорту і-ї (го) продукції, країни, регіону, групи країн.

В даному контексті значення «-1» та «+1» відповідно вважають екстремальними. В свою чергу інші від'ємні значення відобразять ступінь перевищення всього імпорту над експортом, а інші позитивні демонструватимуть відповідно ступінь перевищення всього експорту над імпортом.

Отже, аналізуючи дані табл. 1 можна помітити що експорт із України до Туреччини перевищує імпорт, отже сальдо є додатне, а торговельний баланс в свою чергу – активний.

Результати дослідження показали, що найбільше сальдо маємо за 2017 рік, а це 1256607,6 тис дол США. Найменше сальдо торговельного балансу (СТБ) було у 2020 році через те, що в цей період був масштабний спалах COVID-19, який призвів до зменшення обсягів торгівлі між країнами.

Дані табл. 1 показують, що індекс чистої торгівлі позитивний. Все це вказує на перевищення експорту над імпортом, як і інші показники. Отже можемо стверджувати, що торгівля із Туреччиною для України є достатньо збалансованою.

Для того, щоб визначити перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України з Туреччиною необхідно визначити індекс торгової спеціалізації (TSI, Trade Specialization Index), котрий характеризує порівняльну конкурентоспроможність країн у межах двосторонніх торговельних відносин.

Необхідно зазначити, що індекс торгової спеціалізації вважається найбільш використовуваним показником в процесі оцінки взаємної порівняльної конкурентоспроможності

Таблиця 1

Збалансованість зовнішньої торгівлі України товарами з Турецькою Республікою за 2017–2021 рр.

Рік	Сальдо торговельного балансу, тис дол США	Коефіцієнт покриття імпорту експортом (К покр.), %	Індекс чистої торгівлі (I ч.т.)
2017	1256607,6	199,53	0,33
2018	638054,2	137,22	0,16
2019	263578,2	111,19	0,05
2020	17455,1	100,72	0
2021	882368,5	127,06	0,12

Джерело: розраховано на основі [9]

виробництва товарів двох країн. Використовуючи показники, що наведені в таблиці 2, можна розрахувати індекси торгової спеціалізації як за певною групою товарів України в торгівлі з Турецькою Республікою в цілому. Дані наведені в табл. 2.

В оцінці конкурентоспроможності українського експорту в Турецьку Республіку використовуємо показник – індекс торгової спеціалізації TSI, який характеризує порівняльну конкурентоспроможність країни у межах двосторонніх торговельних відносин. Він вважається найбільш використовуваним показником при оцінці взаємної порівняльної конкурентоспроможності виробництва товарів двох країн. Для окремого виду товару (товарної групи) індекс торгової спеціалізації розраховується на основі статистики щодо експорту-імпорту за наступною формулою:

$$TSI = \frac{(E_j^i - I_j^i)}{(E_j^i + I_j^i)}, \quad (4)$$

де, E_j^i – вартісний обсяг експорту даного товару з країни і до країни j;

I_j^i – вартісний обсяг імпорту цього товару до країни і з країни j.

Значення даного індикатора (TSI) зосереджені на відрізку від –1 до 1. Про наявність конкурентної переваги, наслідком якої є спеціалізація країни на виробництві та експорті товару, свідчать додатні значення індикатора, що прямують до одиниці по мірі зростання порівняльної переваги.

Аналізуючи дані наведені в табл. 2, можна стверджувати, що Україна в загальному поступається в конкуренції щодо торгівлі з

іншими країнами, бо має індикатор –0,3. Хоча, з Туреччиною має індекс торгової спеціалізації 0,12, тобто більше експортує, ніж імпортує. Україна спеціалізується на виробництві й експорті чорних металів (0,78) та насінні й плодів олійних рослин (0,4). Наша країна має абсолютну конкурентну перевагу в експорті зернових культур, бо індикатор 1. Проте поступається Туреччині в експорті мінеральних палив, нафти і продуктів її перегонки (–0,78), а також пластмас, полімерних матеріалів (–0,15).

Результати дослідження показали, що з Турецької Республіки найбільше імпортується палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки. Безсумнівно, що Україна зацікавлена у тому, щоб перейти до політики імпортозаміщення за даною групою товарів.

Для характеристики перспективних напрямків розвитку торговельного співробітництва між Україною та ТР доцільно використати показник індекс компліментарності (відповідності) CI, котрий характеризує можливості країн задля розвитку взаємної торгівлі.

Необхідно зазначити, що найбільш високе значення такого індексу свідчить про більш сприятливі можливості для розвитку взаємної торгівлі між двома країнами:

$$CI_s^g = \frac{\sum_{i=1}^n |h_g^i - h_e^i|}{2}; \quad 0 < CI < 5, \quad (5)$$

де, CI_s^g – індекс компліментарності країни g із країною s;

h_g^i – частка імпорту товару і в загальному імпорті країни g;

Таблиця 2

Спеціалізація України в торгівлі товарами з Турецькою Республікою у 2021 році

Країни	Вартісний обсяг експорту, тис дол США	Вартісний обсяг імпорту, тис дол США	Індекс торгової спеціалізації (TSI)
Всього (Україна)	68089328,8	72816126,6	–0,3
Всього (Україна з Туреччиною), в тому числі:	4142633,7	3258265,2	0,12
Зернові культури	918329,5	586	1
Чорні метали	1974275,9	239462,2	0,78
Пластмаси, полімерні матеріали	116374,8	155925,3	–0,15
Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	28612,1	236417,6	–0,78
Насіння і плоди олійних рослин	187679,6	79995,2	0,4

Джерело: розраховано на основі [9]

Таблиця 3

**Оцінка потенціалу розвитку зовнішньоторговельних відносин
між Україною та Турецькою Республікою**

Країна, Товар	Код ГС 0000	Частка імпорту товару в загальному імпорті країни, %	Частка експорту товару в загальному експорті країни, %	Індекс комплімен- тарності (відповідності) Сі, для України	Індекс комплімен- тарності (відповідності) Сі, для країни- партнера
Україна		100	100	5,75	-
Пшениця та меслін	HS1001	1	18	-	-
Соняшникове насіння або бавовняна олія	HS1512	2	23	-	-
Автомобілі для перевезення людей	HS8703	7	0,3	-	-
Нафтові масла, крім сирих	HS2710	9	0,7	-	-
Туреччина		100	100	-	4,7
Пшениця та меслін	HS1001	13	2	-	-
Соняшникове насіння або бавовняна олія	HS1512	6	4	-	-
Автомобілі для перевезення людей	HS8703	0,2	4,5	-	-
Нафтові масла, крім сирих	HS2710	4	3	-	-

Джерело: складено авторами за даними [10]

he_s^i – частка експорту товару i в загальному обсязі експорту країни s .

Як приклад для оцінки потенціалу розвитку зовнішньоторговельних відносин між Україною та Туреччиною можна взяти наступні товари: пшениця та маслини, нафтові масла (крім сирих), соняшникове насіння, бавовняна олія та автомобілі для перевезення людей, питома частка яких в експорті-імпорті України та Туреччини наведено в таблиці 3.

Аналізуючи дані табл. 3 можна стверджувати, що Україна має сприятливі умови для зовнішньоекономічних відносин з Туреччиною (4,7). А для обраної країни, наша держава є дуже перспективним торговельним партнером (5,75).

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи із результатів нашого дослідження є підстави стверджувати, що товарний експорт до Турецької Республіки є важливим та пріоритетним не тільки з точки зору отримання

валютної виручки але й вагомим позитивним сальдо. Ринки Чорноморського регіону є надзвичайно цікавими для України, оскільки на даних ринках товари українського виробництва є затребуваними, конкурентоспроможними та логістично більш доступними.

Узагальнюючи результати викладеного, є всі підстави стверджувати, що із огляду особливого лідерського статусу сучасної Туреччини в Чорноморському регіоні та в усьому світі, а також з огляду позитивного досвіду ефективного використання Турецькою Республікою експортноорієнтованих галузей задля стимулювання економічного зростання й підвищення соціальних стандартів життя в країні, і з огляду активної позиції Туреччини в питаннях підтримки суверенітету нашої держави. Безперечно, перспективним видається поглиблення стратегічних відносин із Турецькою Республікою, яке повинно стати одним із головних пріоритетів української влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII «Про зовнішньоекономічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 24.01.2023).
2. Біда М. Б. Механізми впливу міжнародної торгівлі на економічне зростання держав. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_Bida.pdf
3. Duginets, G., Omran, H. Z. (2022) Assessment of the effectiveness of Ukraine's foreign trade policy with the Middle East and Africa countries. *Access to science, business, innovation in digital economy*, ACCESS Press, 3(2): 147–158. DOI: [https://doi.org/10.46656/access.2022.3.2\(5\)](https://doi.org/10.46656/access.2022.3.2(5)).
4. Козак Ю. Г. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон: монографія / Ю. Г. Козак, Н. В. Припула, О. А. Єрмакова та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 240 с.
5. Кудлай В. Г. Особливості експортно-імпоротної діяльності у зовнішньоекономічній діяльності України. *Економіка, фінанси, право*. 2020. № 3. С. 3–9.
6. Mikic, M. & Gilbert, J. (2007). Trade Statistics in Policymaking: A Handbook of Commonly Used Trade Indices and Indicators. Bangkok United: Nations ESCAP, pp. 80–81.
7. Федун І. Л., Генералов О. І. Туреччина – міжнародний торговельний партнер. *Економіка та суспільство*. 2018. Випуск № 18. С. 73–79.
8. Офіційний сайт Посольства України в Турецькій Республіці. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/torgovelnо-ekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrayinoyu-i-turechchinoyu>
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Зовнішньоекономічна діяльність. URL: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/02/14.pdf> (дата звернення: 27.01.2023).
10. Статистична база даних Всесвітньої торговельної організації (WTO) URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rta_participation_map_e.htm (дата звернення: 29.01.2023).

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainu 16.04.1991 p. № 959-XII «Pro zovnishnoekonomichnu dialnist» [Law of Ukraine dated April 16, 1991 No. 959-XII «On Foreign Economic Activity»], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (accessed January 24, 2023).
2. Bida M. (2022) Mekhanizmy vplyvu mizhnarodnoi torhivli na ekonomichne zrostannia derzhav.[Mechanisms of influence of international trade on the economic growth of states]. available at: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_Bida.pdf.
3. Duginets, G., Omran, H. Z. (2022) Assessment of the effectiveness of Ukraine's foreign trade policy with the Middle East and Africa countries. *Access to science, business, innovation in digital economy*, ACCESS Press, 3(2): 147–158. DOI: [https://doi.org/10.46656/access.2022.3.2\(5\)](https://doi.org/10.46656/access.2022.3.2(5)).
4. Kozak U. (2016) Zovnishnoekonomichna dialnist: pidpruemstvo-region [Foreign economic activity: enterprise-region]. monohrafiya [a monograph]. Kyiv: Center ychbovoi literatyru, 240 p. (in Ukrainian)
5. Kydlau V. (2020) Osobluhosti eksportno-importnoi diijnosti y zovnishnoekonomichniu dialnisti Ukrainu [Peculiarities of export-import activity in the foreign economic activity of Ukraine]. *Ekonomika. finansu. Pravo*, № 3, pp. 3–9.
6. Mikic, M. & Gilbert, J. (2007) Trade Statistics in Policymaking: A Handbook of Commonly Used Trade Indices and Indicators. Bangkok United: Nations ESCAP, pp. 80–81.
7. Fedun, I. (2018) Tyrechena – mignarodnuu torgovelnuu partner Ukrainu [Turkey is an international trade partner of Ukraine]. *Ekonomika ta Syspilstvo*, № 18, pp. 73–79.
8. Ofitsiyniy sait Posolstva Ukrainy v Turetskii Respublitsi [Official website of the Embassy of Ukraine in the Republic of Turkey]. available at: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/torgovelnо-ekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrayinoyu-i-turechchinoyu>
9. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Zovnishnoekonomichna diilnist [Official website of the State Statistics Service of Ukraine] available at: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/02/14.pdf> (accessed January 27, 2023).
10. Statustuchna baza danuh vsesvitnoi torgovelnoi organizasii (WTO) [Statistical database of the World Trade Organization (WTO)] available at: https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rta_participation_map_e.htm (accessed January 29, 2023).